

УДКУДК 378.064.2

ЗАПРОВАДЖЕННЯ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ПРОГРАМИ ВИХОВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ «ШЛЯХ ДО ЛІДЕРСТВА»

Д.В. Алфімов

Автор представляє створену ним програму виховання лідерських якостей школярів загальноосвітнього навчального закладу. Провідна ідея створеної програми – неперервність та наступність у вихованні лідерських якостей з послідовним ускладненням тем і вправ для школярів 1-11 класів.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

Освіта завжди орієнтована на майбутнє, тому для того, щоб бути успішним в інформаційному, мінливому суспільстві, необхідно володіти цілою низкою лідерських якостей, що дають можливість адекватно оцінювати будь-яку проблемну ситуацію, бути відповідальними за її вирішення, особливо на рівні прийняття рішень тощо.

У загальноосвітньому навчальному закладі немає такого предмету, який би готував активних лідерів. У вихованні лідерів суттєву допомогу може надати така форма навчально-виховної роботи з учнями, як факультативні заняття щодо формування лідерських якостей та умінь. Важливо, що в учнів формується досвід, який з умов навчального закладу буде перенесений у доросле, в тому числі й професійне життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане розв'язання проблеми і на які спирається автор

В науково-педагогічній літературі публікувалися програми соціально-комунікативного розвитку особистості учнів середньої школи (О. Ніколаєва, Т. Голосенко, І. Стрельнікова), ділової активності учнів старшої школи та коледжів (А. Нікуліна, Д. Паньков, Н. Тірейкіна та ін.), критичного мислення учнів старшої школи (О. Пометун, Л. Пилипчатіна, І. Сущенко, В. Дюков),

спілкування та дії молодших й старших підлітків (О. Безпалько, Ж. Савич), виховання лідерів серед учнів старшої школи (К.Слесик, В. Ягоднікова) тощо.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття

Однак нашим завданням було створення програми виховання лідерських якостей школярів загальноосвітньої школи на всіх ступенях навчання, дотримуючись ідеї неперервності та наступності виховання цих якостей з послідовним ускладненням тем і завдань програми.

Формулювання цілей статті

Метою статті є представлення автором програми неперервного виховання лідерських якостей школярів.

Виклад основного матеріалу

Всі ми мусимо в тому чи іншому ступені бути лідерами. Кожний з нас буває в ситуації, коли необхідно бути лідером у групі друзів, в робочій команді, у сім'ї, в маленькій фірмі або транснаціональній корпорації. У сучасному світі зростаючих можливостей та в епоху, яка потребує більшої особистої ініціативи, лідерство представляє собою життєво важливі навички, які необхідно розвивати, якщо ви бажаєте в повній мірі реалізувати потенціал.

Лідерство розглядається як набір природжених рис, або як особливість стилю поведінки, або як наслідок головним чином тієї ситуації, у якій опинився лідер. Більшість визначень лідерства включає три компоненти: вплив, групу й ціль. По-перше, лідери – це люди, які впливають на поведінку інших. По-друге, лідерство досліджується переважно в контексті груп, особливо робочих груп. По-третє, в дослідженні лідерства робиться акцент на групову ціль, яка має бути досягнута. Отже, можна дати таке визначення лідерства: це процес, коли людина впливає на інших членів групи заради досягнення цілей групи або організації.

Сучасні організації відчувають недостачу талановитих і добре підготовлених керівників на всіх рівнях управління. Однак лідерству можна навчитися. В цьому курсі вивчаються цілеспрямовані методи виявлення лідерського потенціалу і розвитку лідерських якостей, які допоможуть навчитися керувати групою,

командою або організацією. Поряд із системним теоретичним матеріалом спочатку визначаються основні якості лідера. Потім визначаються пріоритети розвитку особистості, насамперед – розвиток основних навичок, умінь і варіантів поведінки, необхідних для здійснення особистих повноважень у різних ситуаціях. Далі за допомогою різних форм роботи: практичних вправ, дискусій, круглих столів, дебатів тощо учнів знайомляться з прийомами, згідно з якими мусить діяти людина, яка бажає надихати інших людей, впливати на їхній розум, настрої і спонукати до реальних вчинків.

Програму «Шлях до лідерства», яку розробили як факультативний (елективний) курс (універсальний профіль) рекомендовано для використання в 1-11 класах всіх типів навчальних закладів, що передбачає одинадцять років навчання і розрахований на учнів 6-17 років.

При структуруванні навчального матеріалу враховано принципи наступності та послідовності між початковою, основною та старшою школою, передбачено послідовність вивчення тем від 1-го до 11-го класу, враховуючи принцип ускладнення завдань.

Для кожного класу в програмі вказано загальну кількість годин (лише 9 годин, 1 година на місяць протягом навчального року). Навчальний план становить 99 годин навчальних занять.

Основною метою пропонованого предмету є створення умов для виховання в учнів лідерських якостей.

Мета програми визначає вирішення таких завдань:

- управління своїми емоціями й усвідомлений вибір свого настрою й поведінки в різних життєвих ситуаціях;
- вироблення внутрішньої сили, розвиток творчого мислення;
- розкриття та розвиток лідерських навичок учнів;
- формування власної точки зору та критичного ставлення до інформації;
- формування доброзичливого ставлення до інших особистостей;
- уміння робити вибір і брати на себе відповідальність;
- підготовка до свідомої активної участі в суспільному житті навчального закладу, міста, держави.

Для виховання лідерських якостей учнів на уроках має бути реалізований діяльнісний підхід, що передбачає побудову процесу виховання як активної діяльності учнів. Систему операцій, яка забезпечує вирішення завдань певного типу, називають способом дій. Тому метою виховання є опанування учнями способів діяльності або дій і операцій, за допомогою яких вона реалізується і які спрямовані на вирішення навчальних або життєвих завдань. Отже, кінцевою метою виховання лідерських якостей є системний розвиток в учнів способів дій, з яких складається лідерство.

Впровадження діялісного підходу дає змогу організувати виховання так, щоб учень відчував себе вільним, міг виявляти ініціативу і самостійність, творчо ставитись до засвоєння навчального матеріалу, вчитися слухати і говорити, формулювати власну думку, правильно її висловлювати, доводити, аргументувати і дискутувати, будувати конструктивні стосунки з іншими людьми і співпрацювати. Засновані на такому підході методи і форми виховання створюють можливості для максимального наближення його до потреб учня, його особистісної орієнтації.

Зміст пропонованої програми складається з трьох основних розділів.

При вивченні першої теми «ЛІДЕР – ЦЕ ТИ» передбачається досягнення учнями таких результатів:

- усвідомлення понять «лідер», «лідерство», «лідерські якості» тощо;
- розкриття в собі найкращих якостей лідера, різних типів лідерів, створення портрета сучасного лідера;
- вміння адекватно себе оцінювати;
- уміння розумітися з іншими в колективі;
- формування активної життєвої позиції;
- уміння проводити аналіз своїх внутрішніх сил, сильних та слабких сторін своєї особистості;
- розвиток установки до логічного мислення та самовдосконалення, до визначення цінностей лідера;
- визначення джерел впливу лідера на людей;
- виявлення особливостей способу життя лідера;
- уміння співвідносити свої можливості з вимогами, які пред'являють до лідера оточуючі;

- формування позитивного ставлення до своїх помилок;
- уміння визначати установку до самопізнання, вдосконалення власних рис характеру;

- формування іміджу лідера, власного морального ідеалу.

У другій темі «ПОВЕДІНКА ЛІДЕРА» передбачається досягнення учнями таких результатів, як розвиток умінь:

- спілкуватися з товаришами та дорослими, співпереживати;
- формувати позитивний особистий приклад у поведінці та діяльності;

- будувати гуманістичні взаємовідносини серед усіх членів класного колективу;

- долати внутрішні бар'єри спілкування, визначати якості, важливі для спілкування;

- визначати засоби поведінки в конкретних ситуаціях;

- культури спілкування лідера, чинники та правила ефективної комунікації;

- поводити себе в непередбачених ситуаціях;

- оволодівати моральними вимогами до спілкування;

- контролювати власні емоції у конфлікті;

- визначати стратегії поведінки в процесі взаємодії;

- розуміти мотиви впливу на інших людей.

У темі «ЛІДЕР В ДІЇ» передбачається, що учні зможуть ефективно здійснювати пошук інформації для навчання і життя, проявляти творчі здібності, винахідливість, мати навички спільного вирішення завдань, пошуку прийомів позитивної взаємодії тощо.

Очікуваними результатами вивчення учнями розділу будуть їхні уміння:

- розуміти значення колективу для особистості;

- ефективно працювати в групі, краще розуміти інших;

- вміти себе презентувати;

- знати правила, за якими працює група;

- вміти висловлювати проблеми та розв'язувати їх;

- розуміти, що потрібно для того, щоб досягти мети;

- визначати труднощі в житті людини, вчитися з ними боротися;

- вміти ставитися до оточуючих емпатійно;

- формувати позитивну «Я-концепцію»;

- вчитися діяти згідно з нормами, вимогами, обов'язками людства;
- володіти навичками, необхідними для успішної взаємодії між людьми, що мають розбіжності у думках та поглядах;
- визначати оптимальний стиль лідерства відповідно до ситуації;
- розвивати установки до подолання негативних сторін лідерства;
- розвивати установки до уміння брати на себе відповідальність;
- мати оцінні судження, обґрунтовуючи і відстоюючи свою думку.

У процесі вивчення курсу учні мають засвоїти такі поняття, як «лідер», «лідерство», «лідерські якості», «особистість», «індивід», «індивідуальність», «спілкування», «успіх», «емпатія», «культура», «творчість», «дослідник», «Я-концепція», «характер», «поведінка», «емоції», «упевненість», «діяльність», «творчість», «мислення», «воля», «стиль», «цінності», «антицінності», «кооперація», «конкуренція», «колектив», «стресостійкість», «імідж», «моральний імідж» тощо.

Програма передбачає в лівій колонці розгляд і вивчення учнями названих нижче в обсязі перерахованих в кожній темі питань. У правій колонці сформульовані вимоги до результатів навчання, які мають бути перевірені та оцінені вчителем.

СТРУКТУРА І ЗМІСТ ПРОГРАМИ

К-ть год	Назва розділу, теми, основні питання змісту навчального матеріалу	Вимоги до навчальних досягнень учнів
1 КЛАС		
3	<i>Тема 1. ЛІДЕР – ЦЕ ТИ</i>	
1	Знайомство Привітання та вступне слово ведучого. Вправи «Інтерв'ю», «Розмови вдвох та вчотирьох», «Віночок», «Павутиння».	<i>Учень</i> - прагне до самопізнання; - вивчає власні сильні та слабкі сторони; - розвиває навички спілкування;
1	Хто я? З якою метою я прийшов у цей світ? Криголам «Вгору по веселці».	- прагне до взаєморозуміння з

	Творча праця «Мій життєвий шлях». Метод незакінченого речення «У мене все склалося б краще, якби...». Керована фантазія «Зазирни в своє майбутнє».	учасниками, поваги до інших; - піклується про самопочуття всіх і кожного.
1	Пізнаю себе та інших Вправа «Альпініст». Гра-розминка «Фруктовий кошик». Вправа «Вибери тварину». Вправа «Малюнок за інструкціями». Міні-лекція «Особистість, її особливості». Вправа «Щиро про себе й інших». Вправа «Я, як усі.../Я, не як усі...»	
3	<i>Тема 2. ПОВЕДІНКА ЛІДЕРА</i>	
1	Чи вміємо ми спілкуватись? Міні-лекція «Спілкування. Перешкоди у спілкуванні». Вправа «Плутанина запитань». Вправа «Картинна галерея».	Учень - вміє спілкуватися з товаришами та дорослими; - формує позитивний особистий приклад у поведінці та діяльності;
1	Особистий приклад у поведінці та діяльності Міні-лекція «Лідер і поведінка». Вправа «Дзеркало». Вправа «Асоціації». Вправа «Градоначальник».	- будує гуманістичні взаємовідносини серед усіх членів класного колективу; - вміє співпереживати.
1	Дружба – це... Криголам «Китайський шепіт». Вправа «Коло» на тему «Мій друг». Метод незакінченого речення: «Справжній друг той, хто...». Творча праця «Добре дерево». Рольова гра «Таємний друг». Тест «Чи гарний ви друг?». Криголам «Струм».	
3	<i>Тема 3. ЛІДЕР В ДІЇ</i>	
1	Колектив і особистість Міні-лекція «Особистість в колективі. Колектив». Вправа «Ми схожі». Вправа «Презентація».	Учень - розуміє значення колективу для особистості; - ефективно працює в

1	Уміння вести за собою Вправа «Караван». Гра-розминка «Повтори ритм». Вправа «Клубок». Вправа «Лінійка». Інформаційне повідомлення «Основні правила публічного виступу». Гра «Комплімент».	групі, краще розуміти інших; - вміє себе представити; - знає правила, за якими працює група.
1	Правила, за якими працює група Обговорення і прийняття правил. Гра «Що в імені моєму». Гра «Ідеальна людина». Криголам «Посмішка по колу».	
2 КЛАС		
3	<i>Тема 1. ЛІДЕР – ЦЕ ТИ</i>	
1	Лідер в нас Гра-знайомство «Ім'я – якість». Вправа «Берег надій». Міні-лекція «Лідер і лідерство». Гра «Оплески». Зошит моїх досягнень. Гра «Побажання».	<i>Учень</i> - знає поняття «лідер», «лідерство»; - визначає особисті досягнення; - розкриває в собі найкращі якості лідера;
1	Особистісні якості лідера Вправа «Портрет лідера». Вправа «Мої лідерські якості». Мозковий штурм «Що таке лідерство».	- уявляє портрет лідера; - вміє адекватно себе оцінювати;
1	Яке враження я викликаю в інших Вправа «Як я себе уявляю?». Вправа «Яким мене сприймають інші». Вправа «Хто це?».	- розуміється з іншими в колективі.
3	<i>Тема 2. ПОВЕДІНКА ЛІДЕРА</i>	
1	Ефективне спілкування Гра-розминка «Настрій». Вправа «Малюнок». Міні-лекція «Спілкування. Види спілкування». Вправа «Якості для спілкування». Гра «Жива скульптура». Інформаційне повідомлення «Активне слухання». Правила набуття	<i>Учень</i> - знає визначення поняття «спілкування», «успіх»; - називає види спілкування; - розкриває якості, необхідні для спілкування; - знає правила активного слухання та слухового

	слухового сприйняття.	сприйняття;
1	Вчимося розуміти та поважати інших Гра-розминка «Емоція по колу». Вправа «Ярлики». Інформаційне повідомлення «Толерантна людина». Вправа «Асоціативний ряд».	- розуміє та поважає оточуючих; - розкриває основні шляхи досягнення успіху в житті.
1	Досягнення успіху Міні-лекція «Поняття «успіх». Успіх в житті людини». Вправа «Що нам може заважати реалізовувати власні цілі». Вправа «Путівник за маршрутами успіху».	
3	<i>Тема 3. ЛІДЕР В ДІЇ</i>	
1	Досягнення мети Вправа «Піраміда почуттів». Гра-розминка «Зоопарк». Вправа «Мозковий штурм». Бесіда-обговорення «Шлях знаходження рішення». Вправа «Проблеми коло нас».	<i>Учень</i> - вміє виражати проблеми та вирішувати їх; - розуміє, що потрібно для того, щоб досягти мети; - визначає труднощі в житті людини, вчиться з ними боротися;
1	Мої труднощі Міні-лекція «Труднощі». Вправа «Мої труднощі».	- вміє ставитися до оточуючих емпатійно.
1	Я + інші Вправа «Не хочу хвалитися, але я...». Інформаційне повідомлення «Найважливіші речі в житті». Вправа «Перетворення». Вправа «Намісто унікальності».	
3 КЛАС		
3	<i>Тема 1. ЛІДЕР – ЦЕ ТИ</i>	
1	Моя особиста культура Міні-лекція «Культура людини. Її значення в житті». Гра «Мені подобається в тобі...». Інформаційне повідомлення «Правила етики». Міні-проект «Моя особиста культура».	<i>Учень</i> - знає поняття «культура»; - розуміє значення культури в житті людини; - усвідомлює правила етики, норми поведінки; - розкриває образ свого

1	Образ «Я» або що я думаю про себе Міні-лекція «Образ «Я». Вправа «Хто ви?». Вправа «Самопізнання».	«Я»; - розвиває особистісні схильності, здібності, інтереси.
1	Здібності, схильності, інтереси Вправа на активізацію «Пошук спільного». Міні-лекція «Поняття «здібності», «схильності», «інтереси». Вправа «Правда-неправда». Міні-проект «Розкажи про свої інтереси».	
3	<i>Тема 2. ПОВЕДІНКА ЛІДЕРА</i>	
1	Спілкуватися – це здорово! Гра-розминка «М'ячик по колу». Інформаційне спілкування «Три сторони спілкування». Вправа «Плітка». Робота в групах «Секрети ефективного спілкування».	<i>Учень</i> - має активну життєву позицію; - долає внутрішні бар'єри спілкування; - визначає якості, важливі для спілкування;
1	Визначення якостей, важливих для спілкування Бесіда-обговорення «Які якості важливі для спілкування». Вправа «Якості, важливі для спілкування». Вправа «Чи вмію я спілкуватися?»	- знає способи спілкування; - визначає позитивні риси характеру людини.
1	Визначення позитивних рис характеру Міні-лекція «Характер». Вправа «Риси характеру». Вправа «Мій портрет у променях сонця». Вправа «Перешкоди».	
3	<i>Тема 3. ЛІДЕР В ДІЇ</i>	
1	Я і люди поруч зі мною Бесіда-обговорення «Аналіз створеної ситуації». Гра «Портрет моєї сім'ї». Гра «Один на острові». Криголам «Посмішка по колу».	<i>Учень</i> - уміє аналізувати створені ситуації; - визначає справжнього друга за якостями, поступками тощо;
1	Гармонія взаємовідносин	

	Бесіда-обговорення «Аналіз створеної ситуації». Дискусія «Мій друг». Незакінчене речення «Справжній друг – той, хто...». Гра «Добре дерево». Гра «Сліди вибачення». Криголам «Електрострум».	- проявляє повагу і доброту у взаємовідносинах; - підтримує добрі стосунки із класним колективом.
1	Я і мій клас Бесіда-обговорення «Аналіз створеної ситуації». Гра «Виготовлення вимпелів». Гра «Класний довідник». Дискусія «Моє і наше». Гра «Кишеня обіцянок». Криголам «Посмішка по колу».	
4 КЛАС		
3	<i>Тема 1. ЛІДЕР – ЦЕ ТИ</i>	
1	Я – дослідник і творець Міні-лекція «Поняття «творчість». Творчість в житті людини». Міні-проект «Скульптура сьогоднішнього дня».	<i>Учень</i> - визначає поняття «творчість», «дослідник»; - розуміє своє місце та роль у світі; - проявляє творчі здатності в праці.
1	Я і світ Рольова гра «Упевнені, невпевнені, грубі відповіді». Вправа «Футболка з написом». Бесіда. Притча «Два верблюди».	
1	Я – особлива людина Криголам «Унісон». Творча праця Виготовлення мого вимпелу». Творча праця «Мій довідник». Криголам «Струм». Гра «Виступ із трибуни».	
3	<i>Тема 2. ПОВЕДІНКА ЛІДЕРА</i>	
1	Я і моя поведінка Міні-лекція «Поведінка людини». Практична робота «Розгляд поведінкових ситуацій».	<i>Учень</i> - визначає засоби поведінки в конкретних ситуаціях; - володіє навичками висловлювання;
1	Я в родині Бесіда-обговорення «Сім'я. Моя	

	роль в сім'ї». Практикум «Кінетичний малюнок сім'ї». Мозковий штурм «Сім'я для мене – це...».	- володіє досвідом спілкування через уміння слухати і сприймати інших людей.
1	Я в школі Міні-лекція «Самоврядування в школі». Написання міні-твору «Якби я був лідером учнівської організації».	
3	<i>Тема 3. ЛІДЕР В ДІЇ</i>	
1	Життя – це пізнання Бесіда. Притча «Велика мета». Анкетування «Моя життєва мета». Мозковий штурм «Зигзаг». Тест «Оцінка рівня можливостей». Робота в парах «Успіх в житті для мене – це...».	<i>Учень</i> - визначає свою мету в житті; - оцінює свої можливості; - формує позитивну «Я-концепцію»; - доброзичливо взаємодіє з оточуючими.
1	Формування позитивної «Я – концепції» Притча «Цінність життя». Вправа «Ім'я». Міні-лекція «Я-концепція». Мозковий штурм «Чи варто ставити мету в житті». Релаксація «Внутрішній голос».	
1	Людина серед людей Вправа «Людина». Тестування «Самооцінка».	
5 КЛАС		
3	<i>Тема 1. ЛІДЕР – ЦЕ ТИ</i>	
1	Покликання людини. До чого я покликаний Привітання та вступне слово вчителя. Міні-лекція «Покликання людини». Дискусія «До чого я покликаний?». Малюнок «Побачити себе по-іншому». Вправа «Мій би... про мене сказав...». Вправа «Метафора».	<i>Учень</i> - вміє визначати свої очікування; - формує активну життєву позицію; - розвиває проектні навички роботи в команді; - уміє себе презентувати; - проводити аналіз своїх внутрішніх сил.
1	Все у моїх руках Бесіда. Притча «Істина». Вправа	

	«Коли я прошу». Закінчити речення «Тільки від мене залежить». Самоаналіз «Внутрішня сила». Релаксація «Подорож».	
1	Я в майбутньому Створення і презентація проекту.	
3	<i>Тема 2. ПОВЕДІНКА ЛІДЕРА</i>	
1	Характер та поведінка як вияв мого «Я». Міні-лекція «Характер і поведінка. Акцентуації характеру». Практична вправа «Розгляд поведінкових ситуацій».	<i>Учень</i> - розуміє поняття «характер», «поведінка», «емоції», «упевненість»; - уміє висловлювати свої думки;
1	Емоції та прийняття рішень Міні-лекція «Емоції. Уміння приймати рішення». Вправа «Емоційний ланцюжок». Диспут «Чи можна приймати рішення без емоцій?». Вправа «Список почуттів». Вправа «Крокодил».	- вчиться приймати рішення; - уміє аналізувати проблеми та начувати шляхи їх розв'язання.
1	Упевненість лідера Міні-лекція «Упевненість». Вправа «Проблеми коло нас». Вправа «Однохвилинний виступ».	
3	<i>Тема 3. ЛІДЕР В ДІЇ</i>	
1	Мова як виразник мого «Я». Бесіда-обговорення «Мова. Мова як виразник мого «Я». Дискусія «Чи можна мовою тіла виразити своє «Я»?». Моя презентація.	<i>Учень</i> - знайомиться з поняттями «мова», «діяльність», «творчість», «мислення», «воля»;
1	Діяльність – дія згідно з нормами, вимогами, обов'язками Міні-лекція «Діяльність. Норми, вимоги, обов'язки людини». Дискусія «Я дію – значить я живу». Індивідуальна робота «Діяльність: за і проти».	- уміє презентувати свої комунікативні здатності; - вчиться діяти згідно з нормами, вимогами, обов'язками людства; - проявляє творчість, мислення, волю.
1	Творчість, мислення, воля як	

	творчі та діяльнісні прояви лідера Рольова гра (відповіді на запитання).	
6 КЛАС		
3	<i>Тема 1. ЛІДЕР – ЦЕ ТИ</i>	
1	Проблема лідерства. Видатні лідери минулих епох Привітання та вступне слово вчителя. Вправа «Моя індивідуальність». Вправа «Очікування». Міні-лекція «Переваги лідера». Вправа на пошуки лідера. Бесіда «Видатні лідери минулих епох». Тест «Чи я лідер?».	<i>Учень</i> - розуміє сутність поняття «лідерство», «лідер»; - знає виданих особистостей лідерів минулих епох»; - розвиває установки до логічного мислення та самовдосконалення; - розкриває різні типи лідерів;
1	Лідер і лідерство Міні-лекція «Лідер. Типи лідерів. Лідерство». Гра-рухавка. «Станьте в коло». Вправа «Пазли».	- визначає джерела впливу лідера на людей.
1	Джерела лідерства Вправа «Вітання». Міні-лекція «Засоби впливу лідера на людей». Робота в групах «Визначити джерела впливу лідера». Мотиваційна гра «Приємно сказати».	
3	<i>Тема 2. ПОВЕДІНКА ЛІДЕРА</i>	
1	Як спілкуватися продуктивно? Гра-розминка «Веселий фотограф». Інформаційне повідомлення «Як поводитися відповідально». Мозковий штурм «Що заважає людям поводитися відповідально? Вправа «Я вмію сказати «ні»».	<i>Учень</i> - розуміє сутність відповідальної поведінки; - уникає бар'єрів у спілкуванні; - розвиває комунікативні уміння та навички.
1	Психологічні бар'єри спілкування Міні-лекція «Бар'єри спілкування». Круглий стіл «Як	

	уникнути бар'єрів у спілкуванні» (зустріч з психологом). Практикум «Усунь бар'єри спілкування».	
1	Міжособистісний простір (дистанція) в спілкуванні Міні-лекція «Міжособистісний простір. Види дистанцій у спілкуванні з людьми». Виконання вправ на розвиток комунікативних умінь особистості	
3	<i>Тема 3. ЛІДЕР В ДІЇ</i>	
1	Я – діяч та творець, відповідальний за свою діяльність і творчість Проведення КВК.	<i>Учень</i> - вчиться працювати в команді; - володіє навичками, необхідними для успішної взаємодії між людьми, що мають розбіжності у думках та поглядах;
1	Розвиток навичок роботи у співпраці Рольова гра «Цивілізація».	- знайомиться з поняттям «стиль»;
1	Стилі взаємовідносин між людьми Міні-лекція «Стиль. Види стилів взаємовідносин між людьми». Робота в малих групах. Виконання практичних вправ.	- розрізняє стилі взаємовідносин між людьми за видами.
7 КЛАС		
3	<i>Тема 1. ЛІДЕР – ЦЕ ТИ</i>	
1	Особистість лідера, його портрет Привітання та вступне слово вчителя. Міні-лекція «Індивід. Особистість. Індивідуальність». Робота в групах «Вибори риси лідера». Міні-проект «Портрет лідера».	<i>Учень</i> - розкриває поняття «індивід», «особистість», «індивідуальність»; - розвиває лідерські риси і навички; - уміє визначати риси характеру та власну індивідуальність;
1	Самовиховання, самодисципліна, самотворення Міні-лекція «Самовиховання. Самодисципліна. Самотворення». Прес-конференція. Вправа «Яка я людина?».	- знає про чинники впливу на формування особистості; - уміє здійснювати адекватну оцінку своїх рис
1	Перевір свої властивості	

	Вправа «Перевір свої властивості». Інформаційне повідомлення «Властивості особистості».	та рис характеру інших людей; - розвиває впевненість у собі.
3	<i>Тема 2. ПОВЕДІНКА ЛІДЕРА</i>	
1	Культура спілкування. Основи ефективної комунікації Міні-лекція «Спілкування. Комунікація». Вправа «Карусель». Вправа-релаксація «Ліс». Самодіагностика комунікативних здібностей.	<i>Учень</i> - знає поняття культури спілкування та засад ефективної комунікації, «невербальне спілкування», «роль»; - знає про культуру спілкування лідера;
1	Мова жестів Міні-лекція «Невербальне спілкування. Типи жестів. Розуміння жестів». Вправа «Невербальні етюди». Вправа «Хвилина». Інформаційне повідомлення «Слова та жести у спілкуванні». Вправа «Я хочу сказати ровеснику».	- знає про чинники та правила ефективної комунікації; - розвиває установку до пошуку інформації про ефективне лідерство; - знає прийоми активного слухання;
1	Рольове спілкування Міні-лекція « Поняття «роль». Формальні й неформальні ролі. Маска – захист у спілкуванні». Рольова гра «Аварія корабля».	- знає як себе поводити в непередбачених ситуаціях.
3	<i>Тема 3. ЛІДЕР В ДІЇ</i>	
1	Лідерство – запорука успіху Інформаційне повідомлення «Лідерство. Види лідерства. Стилi лідерства». Вправа «Вежа». Розв'язання певних ситуацій.	<i>Учень</i> - знає складові лідерства, сучасні стилі лідерства; - уміє визначати оптимальний стиль лідерства відповідно до ситуації;
1	Ознаки ефективного лідерства Міні-лекція «Типи і варіанти культурного лідерства. Ознаки ефективного лідерства». Гра «Всі ми». Робота в групах. Притча «Ворона і павич».	- розкриває поняття та ознаки ефективного лідерства; - розвиває установки до подолання негативних сторін лідерства;
1	Стиль спілкування Інформаційне повідомлення	

	«Стилі спілкування». Вправа «Мій стиль спілкування». Вправа «Комплімент».	<ul style="list-style-type: none"> - розвиває установки до взаємодії в групі, до уміння брати на себе відповідальність; - долає внутрішні бар'єри і стереотипи.
8 КЛАС		
3	<i>Тема 1. ЛІДЕР – ЦЕ ТИ</i>	
1	Культура і ціннісні орієнтації лідера Міні-лекція «Культура людини. Матеріальні та духовні цінності». Індивідуальна робота «Скласти список моральних цінностей». Робота в групах «Проранжувати цінності за значенням». Самотестування «Визначення власних цінностей за ситуацією». Доклад оратора «Поняття «антицінності».	<p><i>Учень</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - знає поняття «цінності», «антицінності»; - розвиває установки до визначення цінностей лідера; - виявляє особливості образу життя людини-лідера; - характеризує негативні обставини та їх наслідки для здоров'я людини;
1	Образ життя та здоров'я лідера Образ життя лідера. Здоров'я. Професійні захворювання людини-лідера. Негативні обставини та їх наслідки. Практична робота «Самодіагностика власного образу життя».	<ul style="list-style-type: none"> - вміє аналізувати обставини, які сприяють виникненню професійних захворювань; - співвідносить свої можливості з вимогами, які пред'являють до лідера оточуючі;
1	Розвиток лідерських навичок Міні-лекція «Лідерські навички». Робота в групах «Вибори лідерських навички». Товариська гра. Практикум «Риторичне запитання: як я можу не бути лідером?».	<ul style="list-style-type: none"> - складає основні принципи і правила попередження стресів, професійних захворювань.
3	<i>Тема 2. ПОВЕДІНКА ЛІДЕРА</i>	
1	Техніка лідерства. Самопізнання і саморозвиток у спілкуванні Міні-лекція «Поняття про управлінське рішення». Гра «Дорога до мети». Тест на	<p><i>Учень</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - формує поняття і знання про техніку управління; - має уявлення про процес прийняття рішень,

	наявність лідерських якостей. Практикум «Феномен джмеля».	розкриває стилі прийняття рішень;
1	Ділове спілкування Міні-лекція «Ділове спілкування. Види ділового спілкування». Інформаційне повідомлення «Спілкування з керівниками, колегами, підлеглими». Рольова гра «Прийняття етичного рішення». Аналіз ролей у грі.	- уміє використовувати свою найкращу роль під час прийняття групових рішень; - розвиває творчі здібності; - має установки до пошуку оптимального рішення; - уміє встановлювати контакт та ефективно спілкуватися;
1	Здатність активно впливати на інших Проведення дискусії.	- визначає основні критерії позитивного впливу на інших людей.
3	<i>Тема 3. ЛІДЕР В ДІЇ</i>	
1	Взаємовідносини у колективі. Конкуренція. Кооперація Міні-лекція «Колектив. Взаємовідносини у колективі». Групова робота «Визначити правила спілкування». Інформаційне повідомлення про конкуренцію, кооперацію. Практикум «Порівняльна характеристика можливих підходів у взаємодії». Тренувальні вправи «Абетка», «Дискусія про групу і колектив».	<i>Учень</i> - знає поняття «кооперація», «конкуренція», «колектив», «стресостійкість»; - складає основні правила спілкування у колективі; - уміє слухати співбесідника; - має почуття поваги до членів колективу; - вміє розв'язувати ситуації;
1	Спробуємо вирішувати проблеми Проведення «круглого столу».	- уміє управляти стресами.
1	Стресостійкість. Управління стресом Міні-лекція «Поняття про стресостійкість. Управління стресом». Практична робота «Розв'язання життєвих ситуацій».	
9 КЛАС		
3	<i>Тема 1. ЛІДЕР – ЦЕ ТИ</i>	

1	Пізнання себе. Характер, темперамент, воля Міні-лекція «Пізнання себе. Поняття про темперамент, характер, волю». Практикум «Визначення типу темпераменту», «Визначення сили волі». Вправи «Чи знаєш ти себе?», «Скажи мені, хто твій друг», «Хто ти?».	<i>Учень</i> - визначає тип свого темпераменту, сили волі; - аналізує та корегує життєві плани; - уміє спілкуватися: вести дискусію, слухати співбесідника, установлювати
1	Творення себе від індивідуальності до усвідомленого сприйняття себе у світі Проведення дебатів.	взаєморозуміння між партнерами; - розуміє труднощі здійснення вибору життєвих цінностей на практиці;
1	Визначення і реалізація власних цілей Виконання практичних вправ «Мої життєві цілі», «Зигзаг», «Аукціон», «Влучити в десятку», «Знайди позитивні наслідки».	- уміє реалізовувати поставлені цілі; - формує позитивне відношення до своїх помилок.
3	<i>Тема 2. ПОВЕДІНКА ЛІДЕРА</i>	
1	Моральні виміри спілкування. Технології морального впливу Міні-лекція «Моральні виміри спілкування». Гра-рухавка. Бесіда «Любов». Вправа «Пазли». Парна робота «Замінити некоректні формулювання на коректні». Вправа «Карусель».	<i>Учень</i> - знає й оволодіває моральними вимогами до спілкування; - застосовує техніки морального впливу; - має установки до зміцнення здатності морального впливу;
1	Стилі поведінки в конфліктних ситуаціях. Кризи та їх подолання Обговорення «Скажу відверто...». Міні-лекція «Конфлікти і шляхи їх розв'язання. Управління конфліктами. Стилі розв'язання конфліктів. Складні ситуації та їх подолання». Робота в групах «Роль емоцій у конфліктних ситуаціях». Інформаційне	- знає поняття «конфлікти»; - уміє визначати шляхи вироблення шляхів розв'язання конфліктів; - уміє контролювати власні емоції у конфлікті; - має установки до подолання складних ситуацій;

	повідомлення «Правила розв'язання конфлікту». Групова дискусія (вислів для обговорення). Практикум «Визначення особистих стилів розв'язання конфлікту». Розв'язання ситуацій морального вибору.	- має установку до групової узгодженості; - визначає стратегії поведінки в процесі взаємодії.
1	Основні стратегії поведінки в процесі взаємодії Міні-лекція «Стратегії поведінки в процесі взаємодії». Практикум «Визначення особистої стратегії поведінки». Вправа «Безлюдний острів».	
3	<i>Тема 3. ЛІДЕР В ДІЇ</i>	
1	Лідер та його команда. Моральні основи взаємин у команді Міні-лекція «Роль лідера у колективі». Вправа на спільне розв'язання задачі у групі. Вправа на релаксацію «Ліс». Робота в групах «Особлива людина тижня».	<i>Учень</i> - знає про роль лідера в колективі; - має знання про види лідерства; - має навички спільного розв'язування задач; - має установку до пошуку прийомів позитивної взаємодії;
1	Позиція лідера передбачає відповідальність за цілісність колективу Інформаційне повідомлення «Лідери для колективу». Вправи на виявлення позиції лідера у роботі колективу».	- має творчі здібності; - розвиває ораторські здібності, уміння триматися перед аудиторією;
1	Публічний виступ Вправи «Однохвилинний виступ», «Оратор».	- має почуття впевненості в собі.
10 КЛАС		
3	<i>Тема 1. ЛІДЕР – ЦЕ ТИ</i>	
1	Створи себе сам. Система самовдосконалення особистості Міні-лекція «Самовдосконалення – важливий фактор самоформування особистості».	<i>Учень</i> - має знання про систему самовдосконалення; - уміє визнавати іншу людину як самого себе;

	Вправа «Яка я людина?». Робота у групах «Аналіз рекомендацій щодо алгоритму самовдосконалення».	<ul style="list-style-type: none"> - має установку до самопізнання; - має установку до вдосконалення власних рис характеру; - має знання про емоційно-вольові процеси; - знає визначення понять «почуття» і «воля»; - має установки до вироблення у себе почуттів і вольових рис характеру; - має установки до пошуку оптимального рішення; - розкриває поняття про рефлексивну самоорганізацію.
1	Культура емоційно-вольових процесів. Почуття відповідальності і його розвиток Міні-лекція «Афективна сфера особистості. Емоції і почуття». Пантоміма «Скульптура». Робота в групах «Прийоми розвитку вольових рис характеру». Тематичне малювання «Мій портрет у сонячному промінні». Поміркуймо «Роздуми над рядками з роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита».	
1	Рефлексивна самоорганізація Інформаційне повідомлення про рефлексивну самоорганізацію. Проведення дискусії.	
3	<i>Тема. ПОВЕДІНКА ЛІДЕРА</i>	
1	Етична культура лідера учнівського самоврядування Міні-лекція «Професійна етика і зрілість». Інформаційне повідомлення «Принципи служіння». Бесіда за темою. Робота у групах «Розробка етичного кодексу лідера учнівського самоврядування». Індивідуальна творча робота (скласти речення, у яких поєднуються три слова: лідер, етика, культура»).	<i>Учень</i> <ul style="list-style-type: none"> - знає ознаки етичної культури і зрілості лідера; - має установки до вироблення у себе моральної свідомості; - має установки до розвитку моральних почуттів, навичок етичної поведінки; - має установки до пошуку оптимального рішення, оцінки власних моральних потенцій; - розуміє поняття «саморегуляція»; - уміє визначати шляхи розвитку саморегуляції;
1	Моральні основи саморегуляції поведінки Обговорення «Скажу відверто...». Міні-лекція «Саморегуляція поведінки». Робота у групах	

	«Управління собою з різних точок зору». Обговорення в колі «Етичні норми спілкування керівника і підлеглого». Робота у групах «Відобразити портрет сучасного керівника». Вправа «Стороння позиція».	<ul style="list-style-type: none"> - має установки до самовдосконалення; - вміє висловлювати власну точку зору; - розуміє мотиви впливу на інших людей.
1	Мотивування інших людей: плюси і мінуси. Проведення дебатів.	
3	<i>Тема 3. ЛІДЕР В ДІЇ</i>	
1	Розвиток умінь ведення переговорів та вирішення проблем Виконання практичних вправ: «Парашут», «Планування обіду», «Хмарочос».	<i>Учень</i> <ul style="list-style-type: none"> - уміє вести переговори та приймати рішення; - проявляє винахідливість; - уміє працювати в команді;
1	Майстерність ставити запитання Міні-лекція «Значення запитань. Відкриті та закриті запитання. Проблемні запитання». Проведення рольової гри «Запитуємо і відповідаємо». Вправа «Керований діалог».	<ul style="list-style-type: none"> - відчуває переживання, які виникають під час спілкування, коли особистість змушують діяти відповідно до стереотипів; - пояснює значення запитань;
1	Комунікативна компетентність лідера як основа культури особистості Вправа «Ярлики». Проведення круглого столу з психологом.	<ul style="list-style-type: none"> - розрізняє і наводить приклади відкритих і закритих запитань; - знає, що таке проблемне запитання і чим воно відрізняється від інших видів запитань; - розкриває поняття комунікативної компетентності.
11 КЛАС		
3	<i>Тема 1. ЛІДЕР – ЦЕ ТИ</i>	
1	Імідж лідера. Моральний ідеал Вправа «Побажання». Обговорення «Скажу відверто...».	<i>Учень</i> <ul style="list-style-type: none"> - має поняття про «імідж», «моральний імідж»;

	Міні-лекція «Іміджелогія та імідж лідера. Поняття про моральний ідеал». Робота у групах (міркування щодо тверджень командного лідерства). Самотестування «Чи цілеспрямована ви людина?». Обговорення крилатого вислову.	<ul style="list-style-type: none"> - має установки до формування іміджу лідера, власного морального ідеалу; - має установку до висловлення власної точки зору; - активізує процес самопізнання; - формує цілі свого розвитку і напрями роботи з самовдосконалення; - характеризує основні принципи і правила саморозвитку особистості; - складає програму самоосвіти і саморозвитку; - вміє створювати портрет сучасного лідера.
1	Програма саморозвитку лідера Міні-лекція «Саморозвиток лідера. Принципи і правила саморозвитку особистості». Практична робота «Складання плану саморозвитку лідера».	
1	Я – лідер Створення проекту сучасного лідера, з'ясування перспектив власного розвитку.	
3	<i>Тема 2. ПОВЕДІНКА ЛІДЕРА</i>	
1	Формування особистості. Шляхи самовдосконалення лідера учнівського самоврядування Обговорення «Скажу відверто...». Міні-лекція «Самопрезентація. Особистість та фактори її формування». Робота у групах «Шляхи розвитку особистості лідера учнівського самоврядування». Методика розвитку необхідних якостей особистості. Робота у парах «Точка опори».	<p><i>Учень</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - уміє визначати шляхи розвитку своєї особистості; - розуміє сильні сторони своєї особистості; - уміє висловлювати власну точку зору; - розуміє поняття «успіх», «особистість»; - уміє визначати шляхи вироблення стратегій успіху;
1	Менеджер соціальної поведінки Обговорення «Скажу відверто...». Міні-лекція «Лідер і менеджер. Успіх менеджера». Практикум «Критерії успішності лідера». Вправа «Лист собі, найближчій людині».	<ul style="list-style-type: none"> - має установки до самовдосконалення; - уміє розробляти проекти досягнення успіху; - вміє працювати узгоджено; - активізує процес

1	Життєві стратегії лідера Вправа «Поміркуймо». Робота у групах: створення проекту «Життєві стратегії лідера».	самопізнання.
3	<i>Тема 3. ЛІДЕР В ДІЇ</i>	
1	Конструювання аргументованих висловлювань Міні-лекція «Аргумент і аргументація. Структура аргументу». Інформаційне повідомлення «Як будувати сильний аргумент», «Як відстоювати свою позицію за допомогою аргументів». Практикум «Аргументуємо і спростовуємо».	<i>Учень</i> - пояснює, що таке аргумент і аргументація, яка структура аргументу, способи формулювання аргументу; - уміє поєднувати декілька аргументів для відстоювання своєї позиції і чого варто ще повчитися; - знає, що таке «розуміння», «аналіз», «синтез», «оцінювання»; - має оцінні судження, обґрунтовуючи і відстоюючи свою думку;
1	Вчимося критично думати Міні-лекція «Розуміння інформації. Аналіз. Синтез. Оцінювання». Метод «Займи позицію».	- уміє пояснювати, що таке дискусія і навіщо вона потрібна в житті; - знає правила проведення дискусії; - пояснює, що таке дебати, характеризує ролі й завдання учасників дебатів; - уміє формулювати запитання для дебатів.
1	Розвиток навичок дискусії та дебатів Міні-лекція «Дискусія. Ефективність дискусії. «Тиха дискусія». Інформаційне повідомлення «Правила проведення дискусії». Дискусія «Дискусії в житті і в науці». Міні-лекція «Дебати. Організація дебатів». Практична робота «Як формулювати запитання для дебатів».	

Висновки й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку

Отже, розроблена програма може використовуватися в загальноосвітніх навчальних закладах класними керівниками,

учителями-предметниками, заступниками директорів, педагогами-організаторами, психологами тощо.

Література

1. Безпалько О. Савич Ж. Спілкуємось та діємо / О. Безпалько, Ж. Савич. – К.: Навчальна книга, 2002. – 112 с.
2. Гончаренко С., Радул, В. та ін. Соціально-педагогічний словник / під ред. В. В. Радула. – К.: ЕксОб, 2004. – 304 с.
3. Купченко М. Ні конфліктам / М. Купченко // Директор школи. – 2007. – № 29-30. – С. 47-57.
4. Лукашевич М. Теорія і практика самоменеджменту / М. Лукашевич. – К.: МАУП, 1999. – 360 с.
5. Мартинець Л. Формування ділових якостей старшокласників: від теорії до практики. Методичні рекомендації / Л.А. Мартинець. – Донецьк, 2010. – 124 с.
6. Мейер, П. Дж. Пять столпов лидерства. Как преодолеть кризис руководства / пер. с англ. Ю.С. Евтушенкова. – М.: РИПОЛ классик, 2006. – 176 с.
7. Ніколаєва О.М. Програми соціально-комунікативного розвитку особистості учнів 7-9 класів / О.М. Ніколаєва, Т.А. Голосенко, І.М. Стрельнікова // Виховна робота в школі. – 2008. – № 12. – С. 3-18.
8. Нікуліна А. Ділова активність / А.С. Нікуліна, Д.В. Паньков, Н.В. Тірейкіна та ін. – 2003. – 155 с.
9. Пометун О. Основи критичного мислення / О. Пометун, Л. Пилипчатіна, І. Сущенко, В. Дюков // Рідна школа. – 2010. – № 10. – С. 24-35.
10. Пометун О. Управління школою, що змінюється. Порадник сучасного директора / О. Пометун, Л. Середяк, І. Сущенко, О. Янушевич. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2005. – 192 с.
11. Проектна діяльність у школі / Упоряд. М. Голубенко. – К.: Шкільний світ, 2007. – 128 с.
12. Слесик К. Виховання лідерів / К.М. Слесик. – Х.: Основа, 2009. – 128 с.
13. Сторонський С. Учитися, щоб бути успішним / С. Сторонський // Шкільний світ. – 2008. – № 10. – С. 8-9.
14. Ягоднікова В. Я можу, вмю, дію. Програма школи лідерів / В.В. Ягоднікова // Виховна робота в школі. – 2010. – № 5. – С. 2-23.

Автор представляет созданную им программу воспитания лидерских качеств школьников общеобразовательного учебного заведения. Ведущая идея созданной программы – непрерывность и преемственность в воспитании лидерских качеств с последовательным усложнением тем и упражнений для школьников 1-11 классов.

The author presents his own program of formation of leadership qualities of schoolchildren of general educational establishment. The keynote point of the worked out program is continuity and succession in formation of leadership qualities with successive complication of topics and exercises for the schoolchildren of the 1-11 forms.

Алфімов Д.В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри управління освітою Донецького національного університету, директор Донецького бізнес-ліцею (м. Донецьк)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Шевченко Г.П.
УДК 378.064.2

МУЛЬТИМЕДІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ УЧІННЯ СТУДЕНТІВ

Х.Ш. Бахтіярова, М.І. Радченко

У статті розглянуто основні психолого-педагогічні вимоги до проектування та застосування у навчальному процесі мультимедійних технологій як фактора підвищення мотивації навчання студентів. Розкрито основні особливості використання мультимедіа у підготовці майбутніх фахівців.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

Підвищення якості вищої освіти може відбуватися шляхом використання нових методів і засобів навчання. Активне навчання як необхідний атрибут сучасних інноваційних технологій потребує залучення студентів у навчальний процес. Воно забезпечує одержання знань й формування навичок та умінь не через трансформацію їх від